

INFORMAČNÍ A POČÍTAČOVÁ GRAMOTNOST – KLÍČOVÉ POJMY INFORMAČNÍ VÝCHOVY

INFORMATIVE AND COMPUTER LITERACY – KEY WORDS OF EDUCATION
FOR INFORMATION

Jiří DOSTÁL

Resumé: Příspěvek se zabývá vymezením klíčových pojmů informační výchovy. Zejména se jedná o pojmy informační a počítačová gramotnost.

Klíčová slova: Informační gramotnost, počítačová gramotnost, informační výchova, vzdělávání.

Key words: Informative literacy, computer literacy, education for information, education.

Úvod

Dlouhou dobu byl pojem informační gramotnost spojován pouze s knihovnami. Rozvoj informační gramotnosti je dnes však velmi úzce spjat se vzděláváním na všech úrovních. Dotýká se mateřských, základních, středních i vysokých škol a postupně přechází do sféry celoživotního vzdělávání. Nelze však v této souvislosti uvažovat pouze formální vzdělávání, nýbrž i informální vzdělávání, které se na rozvoji informační gramotnosti taktéž významně podílí.

Rozvoj informační gramotnosti se s postupem času dostal na úroveň politiky Evropské unie (1), (2), (3) i jednotlivých států (4), (5), (6) a byl zanesen do kurikulárních dokumentů (7), (8). Vláda České republiky považuje rozvoj informační gramotnosti za důležitou podmínku řešení současných problémů v oblasti ekonomické i sociální a dalšího rozvoje celé společnosti i její ekonomiky, kultury a celkové prosperity. Zároveň si uvědomuje, že informační gramotnost bude čím dál významnější součástí celkové vzdělanosti a bude stále více rozhodovat o kvalitě života celé populace i o možnostech uplatnění jednotlivců.

Informační gramotnost

S pojmem informační gramotnost (v angl. information literacy) se dnes setkáváme velmi často. Mnohdy je však užíván nepřesně a dochází například k zaměňování informační a počítačové gramotnosti. Důvodem je neznalost přesně definovaného obsahu pojmu, který se za dobu své existence v souvislosti s rozvojem informačních a komunikačních technologií značně proměnil. Termín informační gramotnost byl podle H. Landové (9) poprvé užit v sedmdesátých letech 20. století tehdejším prezidentem „Information Industry Association“ Paulem Zurkowskim, který za *informačně gramotné jedince považoval ty jedince, kteří jsou připraveni používat informační zdroje při práci a kteří se naučili využívat širokou škálu technik a informačních nástrojů stejně jako primární zdroje při řešení problémů.*

Nejdříve je nutné analyzovat pojem gramotnost. V původním významu byla pojmem gramotnost rozuměna dovednost číst a psát. Dnes se však pojmu gramotnost využívá v mnoha jiných oblastech, než jen jazykové. Setkáváme se tak s pojmy *dokumentová gramotnost, numerická gramotnost, početní gramotnost, jazyková gramotnost, literární gramotnost, informační gramotnost, počítačová gramotnost, ICT gramotnost, technologická gramotnost, technická gramotnost, přírodovědná gramotnost, matematická gramotnost, geometrická gramotnost, fyzikální gramotnost, hudební gramotnost, mediální gramotnost, síťová gramotnost, výtvarná gramotnost, dramatická gramotnost, zemědělská gramotnost*, atd. Na základě studia definic všech výše uvedených typů gramotností lze tvrdit, že *pojmem gramotnost je dnes rozuměna základní úroveň vědomostí, dovedností a postojů v určité oblasti poznání*.

Přídavné jméno informační udává souvislost s informacemi. Teorie informace je značně rozsáhlá a proto se zde jí nebudeme podrobněji zabývat. Definováním pojmu informace se zabývá řada autorů např. E. Mleziva (10), který uvádí, že obecně je pojem *informace definován jako zpráva, sdělení, poučení, podání, údaj* a Z. Jonák (11), který tento pojem definuje z šesti úhlů pohledu. Z uvedených definic se z edukačního hlediska jeví jako nejvhodnější definice tato: *informace je podmnožina sdělení, která má význam pro příjemce*.

V domácí i zahraniční literatuře je možné nalézt řadu definic informační gramotnosti:

- Podle dokumentu Státní informační a komunikační politika (4) je informační gramotností míněna *schopnost uvědomit si a formulovat své informační potřeby, orientovat se v informačních zdrojích, vyhledat informace prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, tyto informace vyhodnotit a využít při řešení konkrétní životní situace či odborného úkolu*.
- Podle (12) je pravděpodobně nejpoužívanější definicí informační gramotnosti následující definice: *Informačně gramotní lidé se naučili, jak se učit. Vědí, jak se učit, protože vědí, jak jsou znalosti pořádány, jak je možné informace vyhledat a využít je tak, aby se z nich mohli učit i ostatní. Jsou to lidé připravení pro celoživotní vzdělávání, protože mohou najít informace potřebné k určitému rozhodnutí či vyřešení daného úkolu*.
- Podle dokumentu Americké knihovnické asociace (13) je *informační gramotností rozuměna následující sada schopností jedince: poznat kdy je informace potřebná, vyhledat informaci, ohodnotit informaci a efektivně ji využít*.
- J. S. Behrens (14) definuje *informační gramotnost jako schopnost efektivně vyhledávat a hodnotit informace vztahující se k určité potřebě*.
- M. Chráska (15) pojímá *informační gramotnost jako schopnost člověka využívat moderní informační technologie a prostředky v běžném životě*.

Na uvedených definicích je nutné povšimnout si podstatné skutečnosti. Je až na výjimky hovořeno o schopnosti anebo o souhrnu schopností. Z našeho pohledu by bylo vhodnější hovořit komplexu vědomostí, dovedností a postojů anebo v souladu se současnými trendy o kompetencích. V tomto smyslu se vyjadřuje i E. Skálová (16), která informační gramotnost považuje za komplex kompetencí.

Na první pohled se jedná v některých případech o navzájem odlišné definice, je v nich však možné sledovat podobné prvky. Informační gramotný člověk má osvojeny následující způsobilosti, tedy dokáže:

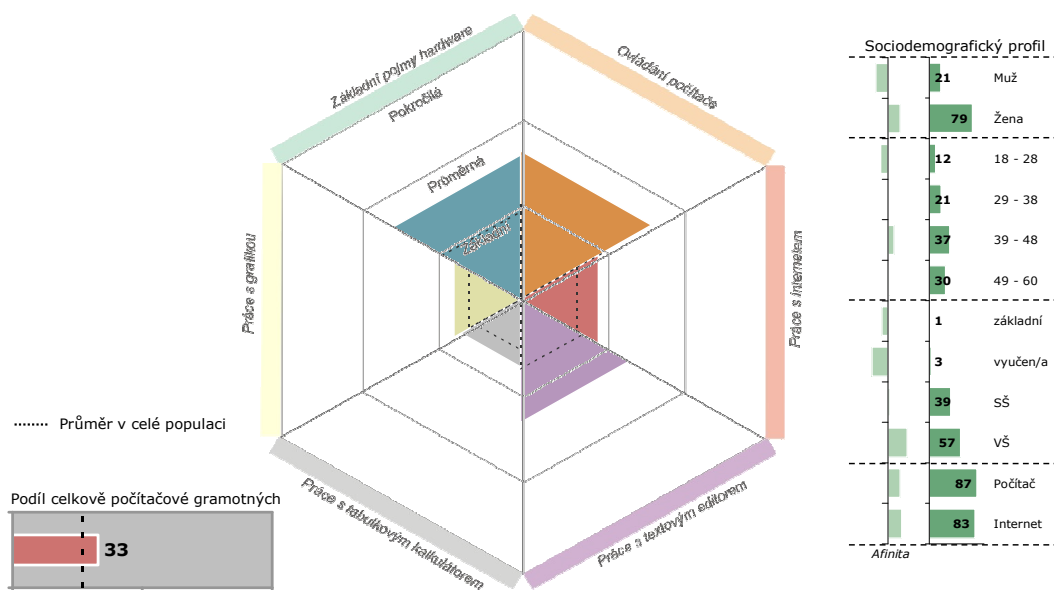
- identifikovat informační potřeby,
- pro získání informací zvolit nejvhodnější strategii,
- využívat odpovídající zdroje a informační systémy,
- v informačních zdrojích vyhledat požadované informace,
- získané informace kriticky zhodnotit,
- informace vhodně zpracovat a využít,
- informace zprostředkovat jiným lidem v různých podobách a prostřednictvím různých technologií,
- posoudit morální a právní aspekty využívání informací.

Počítačová gramotnost

Vzhledem k současnému rozvoji technických prostředků lze počítačovou gramotnost považovat za jeden z předpokladů či podmínek dosažení dobré informační gramotnosti. Představuje kompetence zaměřené na ovládání a využívání počítače v životě. Počítačově gramotný člověk umí ovládat počítač a jeho periferie, pracovat s běžným softwarovým vybavením a využívat počítačových sítí (především síť Internet). P. Sak a K. Saková (17) uvádějí vymezení *počítačové gramotnosti jako kompetence, které umožní jedinci využívat nové technologie pro jeho profesní a osobní život v té míře, kdy se necítí komputerově handicapován, není za digitální překradou a jeho osobní i profesní rozvoj prostřednictvím počítače je otázkou jeho volby*.

Počítačovou a informační gramotnost není v žádném případě možné zaměňovat. Informační gramotnost je širší pojem. U informačně gramotného jedince je předpokládána počítačová gramotnost, naopak počítačově gramotný jedinec nemusí být nutně informačně gramotný.

Výzkumy počítačové gramotnosti se zabývalo již několik výzkumných institucí a pracovišť a vznikla již řada výzkumných studií, např. (18). Z ní vyplývá, že učitelé základních a středních škol v informační gramotnosti převyšují celonárodní průměr, avšak i zde jsou značné rezervy.

Informační výchova

Absence či nedostatek informační gramotnosti vytváří u občanů tak silný handicap, že může vést k diferenciaci (rozvrstvení) obyvatelstva, resp. může takovouto diferenciaci dále prohlubovat. Jde o problém označovaný jako tzv. „digital divide“. Řešením situace je realizace informační výchovy. Zatímco informační gramotnost je cílem, informační výchova je procesem, který k tomuto cíli vede.

Získání informační gramotnosti není jednorázovou záležitostí, ale má kontinuální charakter. Proto ani informační výchova nemůže být realizována pouze v určité fázi vývoje osobnosti člověka. Informační výchova tedy není vázána na vybraný stupeň vzdělávání ani na určitou věkovou úroveň vzdělávaných.

Informační výchova je záměrný, cílevědomý a plánovitý proces přípravy člověka na vytváření získávání, zpracovávání a využívání informací v osobním i pracovním životě (15). Jedná se o komplexní cílevědomý formativní proces získávání:

- znalostí a vědomostí z disciplín zabývajících se shromažďováním, zpracováváním, uchováváním, zpřístupňováním a využíváním různých druhů dokumentů a odborných informací,
- dovedností a návyků pro práci s různými druhy a typy dokumentů a odborných informací a jejich zdrojů (19).

Rozvoj informační gramotnosti v kurikulárních dokumentech

Jak již bylo výše uvedeno, rozvoj informační gramotnosti je realizován v mnoha oblastech vzdělávání. Nyní se více zaměříme na základní a gymnaziální vzdělávání. Obě úrovně, víceméně vymezují dokumenty *Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání (7)* a *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (8)*.

Podle *Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání* umožňuje vzdělávací oblast Informační a komunikační technologie všem žákům dosáhnout základní úrovně informační gramotnosti - získat elementární dovednosti v ovládnutí výpočetní techniky a moderních informačních technologií, orientovat se ve světě informací, tvořivě pracovat s informacemi a využívat je při dalším vzdělávání i v praktickém životě. Vzhledem k narůstající potřebě osvojení si základních dovedností práce s výpočetní technikou byla vzdělávací oblast Informační a komunikační technologie zařazena jako povinná součást základního vzdělávání na 1. a 2. stupni. Získané dovednosti jsou v informační společnosti nezbytným předpokladem uplatnění na trhu práce i podmínkou k efektivnímu rozvíjení profesní i zájmové činnosti.

Dovednosti získané ve vzdělávací oblasti Informační a komunikační technologie umožňují žákům aplikovat výpočetní techniku s bohatou škálou vzdělávacího software a informačních zdrojů ve všech vzdělávacích oblastech celého základního vzdělávání. Tato aplikační rovina přesahuje rámec vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti Informační a komunikační technologie, a stává se součástí všech vzdělávacích oblastí základního vzdělávání.

Na oblast Informační a komunikační technologie v základním vzdělávání navazuje na gymnáziích oblast Informatika a ICT, která prohlubuje u žáka schopnost tvůrčím způsobem využívat informační a komunikační technologie, informační zdroje a možnosti aplikačního programového vybavení s cílem dosáhnout lepší orientaci v narůstajícím množství informací při respektování právních a etických zásad používání prostředků ICT. Žák je veden ke schopnosti aplikovat výpočetní techniku s využitím

pokročilejších funkcí k efektivnímu zpracování informací a přispět tak k transformaci dosažených poznatků v systematicky uspořádané vědomosti. Dynamický rozvoj oblasti ICT vyžaduje od žáka flexibilitu při přizpůsobování se inovovaným verzím digitálních zařízení a schopnost jejich vzájemného propojování.

V rámci oblasti Informatika a ICT se žák seznamuje se základy informatiky jako vědního oboru, který studuje výpočetní a informační procesy z hlediska používaného hardwaru i softwaru, a s jejím postavením v moderním světě. Cílem je zpřístupnit žákům základní pojmy a metody informatiky, napomáhat rozvoji abstraktního, systémového myšlení, podporovat schopnost vhodně vyjadřovat své myšlenky, smysluplnou argumentací je obhajovat a tvůrčím způsobem přistupovat k řešení problémů.

Závěr

Je zcela nepochybné, že v dnešní společnosti lze bez informační gramotnosti jen velmi obtížně obstát. Analyzujeme-li aktuální základní kurikulární dokumenty, tj. rámcové vzdělávací programy, v porovnání s dříve platnými, lze pozorovat, že vzdělávání v této oblasti má rozvíjející se tendenci.

Je rovněž pozitivní, že na úrovni základních a středních škol nabývá rozvoj informační gramotnosti nepředmětový charakter, tzn., podílí se na něm v rámci mezipředmětových vztahů stále více předmětů. Integrace prvků informační výchovy do jiných předmětů je však doposud málo účinná. Jednou z možností řešení situace je kladení většího důrazu na celoživotní vzdělávání pedagogů v oblasti využívání ICT při výuce jednotlivých předmětů.

Literatura

- (1) *Information Society and Education : Linking European Policies*. Luxembourg: European Communities, 2006. 16 s. ISBN 92-79-0262-4. Dostupné na: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/itemlongdetail.cfm?item_id=3293
- (2) *ICT@Europe.edu : Information and Communication Technology in European Education Systems*. Brussels: EURYDICE, 2001. 84 s. ISBN 2-87116-324-3.
- (3) *Key Data on Information and Communication Technology in Schools in Europe*. Brussels: EURYDICE, 2004. 84 s. ISBN 2-87116-370-7.
- (4) *Státní informační a komunikační politika : e-Česko* (on-line). [cit. 25. 6. 2007]. 2006. 35 s. Dostupné na <http://www.esfcr.cz/files/clanky/1287/SIKP.pdf>.
- (5) *Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání. (usnesení vlády č. 525/1999 z 31.5.1999, bod III.3.)*. [cit. 25. 6. 2007]. Dostupné na <http://www.fi.muni.cz/~smid/sipvevz1.html>.
- (6) *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha* (on-line). [cit. 25. 6. 2007]. Praha: 2001, 98 s. <http://www.msmt.cz/files/pdf/BilaKniha.pdf>.
- (7) *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (on-line). Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2005. 126 s. [cit. 25. 6. 2007]. ISBN 80-87000-02-1. Dostupné na <http://www.rvp.cz>.
- (8) *Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007. 100 s. Dostupné na <http://www.rvp.cz>.

DOSTÁL, J. Informační a počítačová gramotnost – klíčové pojmy informační výchovy. In *Infotech 2007 - moderní informační a komunikační technologie ve vzdělávání*. Olomouc: Votobia, 2007. s. 60 – 65. ISBN 978-80-7220-301-7.

- (9) LANDOVÁ, H. Informační gramotnost – náš problém(?) *Ikaros* (on-line). 2002. roč. 6, č. 8 [cit. 25. 6. 2007]. Dostupné na <http://ikaros.cz>. ISSN 1212-5075.
- (10) MELEZIVA, E. *Diktatura informací*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 133 s. ISBN 80-868998-12-1.
- (11) JONÁK, Z. Co rozumíme pod pojmem informace? In *Metodický portál RVP* (on-line). [cit. 25. 6. 2007]. Dostupné na <http://www.rvp.cz>.
- (12) DOMBROVSKÁ, M. – LANDOVÁ, H. – TICHÁ, L. Informační gramotnost – teorie a praxe v ČR. In *Národní knihovna*. 2004. č. 1. s. 7 – 18. ISSN 1214-0678.
- (13) *Information Literacy Competency : Standards for Higher Education*. Chicago: American Library Association, 2000. 20 s. [cit. 25. 6. 2007]. Dostupné na <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/standards.pdf>.
- (14) BEHRENS, S. J. A conceptual analysis and historical overview of information literacy. *College and Research Libraries*. 1994. vol. 35, no. 4, s. 309-322.
- (15) CHRÁSKA, M. Informační technologie ve škole. In J. KROPÁČ a kol. *Didaktika technických předmětů*. 1. vyd. Olomouc: PdF UP, s. 154. – 157. ISBN 80-244-0848-1.
- (16) SKÁLOVÁ, E. *Informačná gramotnosť Žiakov základných škôl* (on-line). 10 s. [cit. 25. 6. 2007]. Dostupné na www.spgk.sk/kniznice/Sakalova.doc
- (17) SAK, P. – SAKOVÁ, K. Počítačová gramotnost a způsoby jejího získávání. *Lupa : Server o českém internetu* (on-line). [cit. 25. 6. 2007]. Dostupné na <http://www.lupa.cz/clanky/pocitacova-gramotnost-zpusoby-ziskavani/>
- (18) *Výsledky výzkumu informační a počítačové gramotnosti* (on-line). STEM MARK. Dostupné na www.micr.cz/images/dokumenty/Prezentace_vyzkumIG.ppt
- (19) KATUŠČÁK, D. – MATTHAEIDESOVÁ, M. – NOVÁKOVÁ, M. *Informačná výchova*. 1. vyd. Bratislava: Media Trade, 1998. 375 s. ISBN 80-08-02818-X.

Oponoval

PhDr. Milan Klement, Ph.D. (Univerzita Palackého Olomouc)

Kontaktní adresa

PaedDr. PhDr. Jiří Dostál, Ph.D.
Katedra technické a informační výchovy
Pedagogická fakulta UP
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc
Česká republika
E-mail: dostalj@pdfnw.upol.cz
Tel.: 00420 739249125

Príspevek vznikl za finanční podpory Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR v rámci projektu Inovace předmětů zaměřených na využívání moderních informačních a komunikačních technologií ve výuce - OP RLZ CZ.04.1.03/3.2.15.3/0416.